

antropológia és az antropológiai nyelvészet föltétlenül arra tanít, hogy törekedjünk az egyszerűbb, nyilvánvalóbb okok feltárására. Erre figyelmeztet az „Occam borotvája” logikai elv is: „Pluralitas non est ponenda sine neccesitate”, magyarul: „a többletet nem kell bevezetni szükségtelenül”, vagy „csak szükség esetén posztulálj sokféleséget”, egyszerűsítve: a szükségtelen többlet, vagy takarékoság, vagy tömörség, vagy egyszerűség elve („lex parsimoniae”). Ennek kimondása az angol filozófustól és ferences rendi szerzetestől William Ockhamtól (1285–1349) származik. És azért „borotva”, mert Ockham szerint: „Borotvával hasítsuk ketté a szükségtelen hipotéziseket!”. Tétele kimondja, hogy egy jelenség magyarázatának minél kevesebb feltételezést kell magában foglalnia, kizárva azokat, melyek nem változtatnak a magyarázó elmélet valószínűsíthető végkimenetelén. Occam borotvájának elvével sok mindent igyekeztek „egyszerűbb” magyarázati szintre szorítani: magát a teremtést, a titokzatos, „semmiből” kinövő kultúrákat, sőt még a költségvetési megszorításoknak is indoklásává vált.

Visszatérve a rostáloszlopokhoz. Ez esetben a leginkább nyilvánvaló magyarázat: a műszaki szakemberek jellemzően német nyelvhasználat, s így a német szó átvétele. Ám a tervezők és kivitelezők által a híd köré tudatosan szőtt legendák nagyon is motiválják a távolabbi, mitológiai magyarázatot. A híd díszítményei között ugyanis vas oroszlánfejek, szárnyas kimérák (csőrükben egy-egy kandeláber lámpafej) fordulnak elő, a pillérekben Adolphe Thabard faragta Niké- és Héraklész-szobrok dülleszkednek. Ezek hihetővé teszik a rostáloszlopok győzelmi szimbólumként („döfőorr”) való értelmezését. A híd életének további mitológiája már a nyelvészetben messze túl vezet. Ezek a következők: az Arany János megverselte Híd-avatás mint haláltánc-motívum (megdöbbsentő, de ma is tűnnek el emberek a hidakon), avagy a pesti folklórban felbukkanó mondás (az andráskeresztes hídtartó szerkezet miatt): „a Margit híd olyan, mint a fekvő Eiffel-torony...”.

A Margit híd rostáloszlopainak etimológiája és talán mitológiája arra figyelmeztet bennünket, hogy az emberiség „memóriája” igen rövid, még a szemünk előtt lévő dolgok eredete, története is gyorsan elhomályosul, ezért a művelődéstörténet, az etimológia a jövő érdekében hasznosan szolgálhatja az emberiség közös emlékezetének fenntartását.

BALÁZS GÉZA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A két *seb* ügyében. – 1. A magyar lexikográfiai hagyomány két *seb* szót (címszót) tart számon: az egyik a köznyelvi *seb*¹ ’sérülés’; a másik pedig a régi nyelvi, illetve nyelvjárási *seb*² ’gyorsaság; sodrás <pl. folyóé>’. Mind a történeti-etimológiai, mind az értelmező jellegű szótárak homonimákként kezelik őket, akárcsak a *sebes*¹ ’amin seb van, sérült’ és *sebes*² ’gyors’ mellékneveket.

Néhány évvel ezelőtt ZOLTÁN ANDRÁS olyan származtatási elképzeléssel állt elő, amely – legalábbis az etimológiai szótárakat illetően – változtatna ezen a gyakorlaton. Eredetisége ugyanis a két főnévi lexémát azonos, szláv etimonra vezeti vissza. Ha ezt a magyarázatot elfogadnánk, akkor a két szót közös szócikkben lehetne bemutatni. A következőkben azt mérlegelem, érdemes-e ezt az utat választania a készülő Új magyar etimológiai szótárnak

(= ÚESz.)¹. Egyben szeretném kifejteni a ZOLTÁNÉVAL szemléleti-módszertani vonatkozásban ellentétes véleményemet a kérdés általánosabb etimológiai lexikográfiai kezeléséről.

ZOLTÁN ANDRÁS a szómagyarázatát két helyen publikálta: magyarul annak az előadásnak az írott változatába foglalva, amelyet az MTA Nyelvtudományi Intézetében tartott a Kiss Lajos születésének 90. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen (ZOLTÁN 2012a: 421–426); oroszul pedig a debreceni Slavica évkönyvben (ZOLTÁN 2012b). Mivel a két változat lényegében megegyezik, elegendő, ha hivatkozásaimban csak a magyart emlegetem.

2. Az egészen természetes, hogy ZOLTÁN ANDRÁS annak a ténynek a kiemelésével indítja szövefjlesztését, hogy a legfontosabb értelmező szótárak (CzF., ÉrtSz., ÉKsz.¹, ÉKsz.²) a *seb*¹ 'sérülés' és *seb*² 'gyorsaság; a víz sodra' főneveket (illetve a nekik megfelelő *sebes*¹ és *sebes*² mellékneveket) homonimákként kezelik. A közvetlen folytatás viszont szerintem igencsak meglepő: „Az értelmező szótárak gyakorlatában ez az eljárás teljes mértékben elfogadható, mivel ez a két jelentés túl messze van egymástól ahhoz, hogy egy szócikkben lehetne őket tárgyalni. Ha viszont a mértékadó etimológiai szótárainkat vesszük szemügyre, amelyekben mind a *seb*¹, mind pedig a *seb*² ismeretlen eredetű szónak minősül (TESz 3: 505–506; EWUng 2: 1312–1313), akkor már *m e r ő b e n m ó d s z e r t a n i f e n n t a r t á s a i n k* [az én kiemelésem – H. L.] lehetnek, hiszen ha ez a két szó egyformán ismeretlen eredetű, akkor honnan a bizonyosság, hogy ezek eleve homonimák és a mai jelentéskülönbség nem történeti fejlődés eredménye-e?” (ZOLTÁN 2012a: 421).

A kérdésre röviden felelhetek: sehonnan. Bizonyosak ebben valóban nem lehetünk. Csakhogy „*merőben módszertani fenntartásaink*” nem a TESz. és az EWUng. megoldásával szemben, hanem a ZOLTÁN kérdéséből kitetsző szemlélettel szemben lehetnek. Ennek a véleményemnek az indoklásában (ZOLTÁN megfogalmazását követve) valamelyest egyszerűsítem a TESz. és az EWUng. állásfoglalását, hogy magára a módszertani kérdésre összpontosíthatassak. (A két szótár *sebes* szócikkében kifejtett eredeztetéseket a 4. pontban mutatom be részletesebben.) – Indoklásom a következő: ha a TESz. és az EWUng. szerint mindkét *seb* főnév ismeretlen eredetű, márpedig ilyennek tartják őket, akkor részint arra a nagy jelentésbeli távolságra tekintettel, amelyet maga ZOLTÁN is elismer, részint pedig amiatt, hogy a jelentések közötti távolságot a két szótár semmiféle magyarázó ötlettel áthidalni nem tudja (hiszen ha tudnák, megtették volna), a TESz. és az EWUng. egyszerűen nem tehet mást, mint hogy a két főnevet külön-külön, *seb*¹ és *seb*² néven, azaz homonimákként veszi fel, és persze külön-külön is ad nekik (lényegében egyező) etimológiai minősítést. A súlyos módszertani hiba éppen az volna, ha pusztán az alakazonosság miatt a szótárak el akarnák hitetni, hogy egyetlen könnyed mozdulattal át lehet lépni a jelentésbeli szakadékon, és a két főnevet közös szócikkben, közös szótörténettel és etimológiai magyarázattal lehet tárgyalni. A TESz. és az EWUng. megrovásával tehát a legkevésbé sem értek egyet.

Lexikográfiai megoldásuk helyeslésével persze nem azt akarom sugallni, hogy a két *seb* eredetének ismeretlenségébe feltétlenül bele kell nyugodni. Nagyon is megértem, ha az ismeretlen származású homonim pár egy kutatót arra ösztönöz, hogy megpróbáljon a két tag között jelentésbeli és eredetbeli összefüggést keresni. Annak szerintem csekély az esélye, hogy az eredet kiderítése nélkül jelentéskapcsolatra lehet bukkanni. Ha mégis van

¹ A szótár munkálatai az MTA Nyelvtudományi Intézetében GERSTNER KÁROLY vezetésével folynak az OTKA K 83540-es számú projektumaként; cikkem megjelentetésének a támogatója is ez a projektum.

ilyen kapcsolat, akkor annak a feltárása az eredet megfejtésével összefüggésben remélhető. Ugyanakkor az a lehetőség sem zárható ki, hogy valamikor mindkét *seb* származását sikerül megállapítani, de eredetük különböző, és szemantikai kapcsolat sincs közöttük.

3. A ZOLTÁN ANDRÁS javasolta származtatás együtt, egymással összefonódóan kínálja a két *seb* közös eredetének megfejtését és a jelentéskapcsolat igazolását.

ZOLTÁN a magyar *seb*¹ és *seb*² számára a közös etimont a szláv **šib*- töben véli megtalálni. Ennek alapjelentése 'dob, üt, sújt', „s származékai fejlődhetnek 'az ütés vagy dobás gyorsasága' > 'gyorsaság általában' > 'gyors' irányban, de 'ütéssel megsebesít' > 'megsebesít általában' > 'seb' irányban is. A szláv **šibati* igének meggyőző indoeurópai etimológiája van [...] és az összes szláv nyelvből kimutatható” (ZOLTÁN 2012a: 422). Ugyanitt folytatásként a szerző fel is sorol számos szláv leánynyelvi megfelelőt és származékot. Listája (számomra – de nyilván nem csupán számomra – meglepően) azt mutatja, hogy „a szláv **šibati* igében és származékaiban megvan mindazon jelentések teljes spektruma, amelyekkel a homonimáknak tekintett magyar *seb*¹ 'sérülés' és *seb*² 'gyorsaság' együttesen rendelkeznek” (i. m. 423).

Amit ZOLTÁN az említett jelentésspektrum lefedéséről állít, az igaz. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a szláv listának az e g é s z e fedi le a spektrumot, az egyes adatok között viszont egyetlen olyan sincsen, amelyet a magyar szavak – vagy ZOLTÁN gondolatmenetébe illően mondva: szó – pontos előzményének tarthatnánk. Elismerem: a szláv lista összessége alapján effajta előzménynek az egykori megléte nem zárható ki; biztosra azonban egyáltalán nem vehető. Ha alaptalannak nem is, de túlzónak gondolom tehát azt a kijelentést, hogy „a magyar *seb*¹ 'sérülés' és a régi, tájnyelvi *seb*² 'gyorsaság' főnevek, valamint a velük korreláló *sebes*¹ 'sérült' és *sebes*² 'gyors' melléknevek egy – szláv – töre való visszavezetése jelentéstani szempontból nem okoz nehézséget” (ZOLTÁN 2012a: 423).

4. A származtatást természetesen magyar oldalról is meg kell vizsgálni. Ezt ZOLTÁN ANDRÁS meg is teszi, véleményem szerint azonban részben tévesen és hiányosan.

Az előző pont végén idézett jelentéstani megállapításához hozzáfűzi: „Hangtani nehézség sincs, mivel az ómagyar korban az *i* > *ě*, majd *ě* > *e* változás aktuális volt (egyres nyelvjárásokban máig aktuális, vö. *diák* ~ *deák*, *disznó* ~ *gyesznó* [...])” (ZOLTÁN 2012a: 423). – Az analógia azonban erősen pontatlan. Míg ugyanis a *diák* és a *disznó* esetében adatokkal jól igazolható az *i* > *ě* > *e* nyíltabbá válás, a két *seb* következetesen *e*-ző, és *i*-s változatnak a magyar nyelvtörténetben tudomásom szerint nyoma sincs. (ZOLTÁN pedig nyilván kiemelt érvként említené, hogyha tudna az ellenkezőjéről.) Mindenesetre az *i*-s (és az *ě*-s) magyar változat hiánya tagadhatatlan nehézség a származtatásban, a szláv *i* és a magyar *e* között túl nagy az „ugrás”.

Nem világos, mit ért azon a szerző, hogy „Figyelmet érdemel a magyar *sebes* 'gyors' (*seb*-tő + *-s* melléknévképző) és a szláv **šibьkb* (**šib*-tő + **-ьkb* melléknévképző) teljes szerkezeti hasonlósága” (i. h.). Ezt jó lenne bővebben kifejteni, mivel a jelenlegi megfogalmazásban sem egyetérteni, sem vitatkozni nem lehet vele. – Lehetséges, hogy ZOLTÁN azt kívánja ezzel mondani, hogy a *sebes* 'gyors' nem magyar származékszó, hanem szláv jövevény. Ha valóban ez az imént idézett részlet lényege, akkor indoklást kívánna a magyar melléknévképzőnek a megjelenése. Ebben az esetben ugyanis honosító képzős átvétellel volna dolgunk, de nem tudni, mi szükség volt (lett volna) a honosító képzőre. Miért nem jöhetett át a szláv melléknév magyar morfológiai motiváció nélkül, **sibuk* ~

**sibik*-féle alakban (’gyors’ jelentéssel), ha a magyarban akkor még nem volt ’gyorsaság’-féle jelentésű **sib* ~ *seb* főnév?

Hogy a *sebes* ’gyors’ melléknévet szláv jövevénynek tartja, azt ennek a részletnek a közelében ZOLTÁN világosan (is) kimondja: „Az a körülmény, hogy a *seb* ’sérülés’ főnév és a *sebes* ’gyors’ melléknév igen korán dokumentálható az írásbeliségben, felhatalmaz annak feltételezésére, hogy ezek a magyar nyelv szláv jövevénytiszavainak legrégebb rétegébe tartoznak, amely szubsztrátum jellegű” (2012a: 423). – Ha feltételelesen elfogadjuk a szláv eredeztetést, és a morfológiai részletektől eltekintünk, akkor a hipotézisként megfogalmazott állítás kronológiai tartalma ellen nem lehet kifogásunk. A *seb* ’sérülés’ és a *sebes* ’gyors’ melléknév mindenképpen korai adatolású.

A *seb*’ ’sérülés’ átvételének körülményeiről ZOLTÁN ANDRÁS így vélekedik: „Egy szláv **šibъ* ’seb’ rekonstruálására ugyan nincs alapunk, de erre nincs is okvetlenül szükség, mert a magyarok Kárpát-medencei megtelepedésének első századaira feltehető tömeges szláv–magyar kétnyelvűség közepette a magyarok maguk is elvonhattak egy ilyen jelentést a szláv **šibati* ’dob, üt, sújt’ szócsaládjából. Gondoljunk arra, hogy e szó átvételére jóval a tűzfegyverek elterjedése előtt került sor, amikor bármiféle harc közben szerzett sérülést [...] leginkább hidegfegyverektől, vagyis dobó, ütő, vágó fegyverektől lehetett szerezni” (ZOLTÁN 2012a: 423–424). – Magát a kétnyelvűségre vonatkozó feltételezést aligha lehet cáfolni, a kétnyelvűségnek a ZOLTÁN elképzelt működésmódja, megnyilvánulása viszont erősen kétséges, különösen egy adatokkal is igazolható hajdani magyar **sibál* ’megüt, megsebesít’ igének a hiányában. Nehéz elhinni, hogy a valóban kétnyelvűnek nevezhető, azaz „szlávul” megfelelően tudó magyar beszélők efféle ige közvetítése nélkül, „saját szakállukra” alkottak volna magyar főnevet. Őszintén szólva nekem ennél egy szláv **šibъ* ’sérülés’ egykori megléte és a magyarba való átvétele még mindig valamivel hihetőbb. – A jelentéstani magyarázatban mindentől részben függetlenül is látok némi nehézséget: ha azt firtatjuk, mi lehetett a sérülés szerzésének jellegzetes módja, akkor (legalábbis a *seb*’ dokumentálható és mai jelentéseire gondolva) a dobásnál és ütésnél számomra tipikusabbnak látszik a vágás vagy a szúrás. Túlzás volna azt mondani, hogy a magyarázat megítélésében ez perdöntő mozzanat, de talán elgondolkoztató.

Az említett nehézségek ellenére tagadhatatlan, hogy az EWUng. megjelenése óta a *seb*’ származtatására ZOLTÁN ANDRÁSÉ az egyetlen figyelemre méltó kísérlet. – Itt hozom szóba PACSAI IMRE (2012) hipotézisét. ZOLTÁN cikkeinek megjelenése idején ez még publikálatlan volt, de szóbeli közlésnek köszönhetően ZOLTÁN ismerte a tartalmát (vö. ZOLTÁN 2012a: 422, lábjegyzetben). ZOLTÁNhoz hasonlóan PACSAI is olyan elképzelést mutat be, amely a *seb* ’sérülés’ és a *sebes* ’gyors’ jelentésbeli összekapcsolását közös eredeztetésükkel összefüggésben kívánja megoldani. Ő ehhez kulcsként egy törökségi *zebe* ’nyíl’ szót kínál. Művelődéstörténeti szempontból érdekes, de kusza gondolatvezetésű írása sem jelentéstani, sem hangtani szempontból nem meggyőző: az egykori **seb* ’nyíl’ magyar szó megléte nem igazolható, de talán még ennél is nagyobb baj a szó eleji **zs* > *s* változás indokolatlansága és ezzel együtt a magyar *seb* ’sérülés’ köznévi *zs* kezdetű változatának a teljes hiánya.

RÓNA-TAS ANDRÁS és BERTA ÁRPÁD szintézise a magyar nyelv őtörök jövevénytiszavairól (TLH. 706) nem veti fel a *seb* ’sérülés’ török eredetét, sőt határozottan elválasztja az általa őtörök származásúnak tartott *sebes* ’gyors’ melléknévtől. (Ezt ZOLTÁN is megemlíti: 2012a: 422.) Igaz, a TLH. 2011-ben, még ZOLTÁN és PACSAI ötleteinek a felbukkanása előtt jelent meg, így nem tudhatjuk, hogyan vélekedett volna róluk.

„A *sebes* ’sérült’ melléknév a *seb* ’sérülés’ főnév szabályos melléknévi származéka-ként keletkezett” – írja ZOLTÁN (2012a: 424), összhangban a TESz. és az EWUng. *seb*¹ szócikkének szótörténeti részével. Természetesen egyetértek velük.

Bonyolultabb a *seb*² és a *sebes*² eredetének kutatástörténete, valamint a két szó kronológiai-etimológiai viszonya.

RÁSONYI LÁSZLÓ (1943: 298) – VÁMBÉRY ÁRMIN és MUNKÁCSI BERNÁT nyomán, adataikat javítva és kiegészítve – a *sebes* ’gyors’ < *seb* ’gyorsaság, sebesség’ törökségi származtatását ajánlja. A *sebes* ’gyors’ török eredeztetését – igaz, csupán lehetséges, bizonytalan magyarázatként – BÁRCZI GÉZA (SzófSz.) is elfogadja; óvatosságának okai között szerepel az -s képzővel történő átvétel szokatlansága, de az *ildomos* esetére is utal az efféle átvételi módot támogató analógiaként. A TESz. – annak ellenére, hogy a *sebes* ’gyors’ szócsaládját ismeretlen eredetűnek minősíti – szintén nem zárkózik el egészen a török származtatástól: a szócikk irodalomjegyzékében a SzófSz.-t és RÁSONYI cikkét kiemelt tételként tünteti fel, etimológiai szakaszában pedig megjegyzi, hogy „A szócsalád *seb*- alapszavának törökből való származtatása további vizsgálatot kíván”. Az EWUng. a TESz. idézett megjegyzését nem veszi át, de a török eredeztetés iránti „gesztusként” RÁSONYI cikkét az erősen redukált szakirodalmi szakaszban megtartja. – Nem kapott viszont helyet a *seb*², illetve a *sebes* ’gyors’ a honfoglalás előtti és Árpád-kori török jövevényszavak között LIGETI LAJOS monográfiájában (1986).

A TLH. ellenben a *sebes* ’gyors’ melléknévet – a *seb* ’sérülés’ főnévtől élesen elválasztva, a *szép* melléknévvel azonban összekapcsolva – ötörök jövevényszónak tartja (706–707, vö. még 788–790). Azt állítja, hogy a magyar *sebes* ’gyors’ denominális -s képzővel keletkezett a ma nem élő, török eredetű magyar **seb* származékaként. A szócikkbeli adatközlés módja és a *szép* melléknévvel való összekapcsolás azt mutatja, hogy a TLH.-beli **seb* nem a *seb*² főnév, hanem egy kihalt magyar melléknév. Sajnos a monográfia a *seb*² ’gyorsaság; a folyó sodrása’ főnevet meg sem említi, így azt sem tudhatjuk meg, mit gondol a *sebes*² és a *seb*² viszonyáról. Az sem kisebb baj, hogy az -s képző csatlakozásának vélhető okával és idejével szintén nem foglalkozik.

Mindezek alapján megítélésem szerint a *sebes* ’gyors’ melléknévnek (vagy tövének, alapszavának) a török származása lehetségesnek látszik, de bizonytalan.

Az eredettel összefüggésben nehéz kérdés az is, milyen a *sebes*² és a *seb*² kronológiai-etimológiai viszonya. A szótörténeti dokumentáltság alapján a TESz. és az EWUng. azt tartja valószínűnek, hogy a *seb*² elvonással jött létre a melléknévből. Véleményüket ZOLTÁN is osztja: „a *seb* ’gyorsaság’ főnév [...] az időrend alapján már a magyarban keletkezett elvonással a *sebes* ’gyors’ melléknévből (2012a: 424). – A dolog azonban nem ilyen egyszerű; már csak arra a lehetőségre tekintettel sem, amelyet a TESz. és az EWUng. vet fel: a *sebes*² és a *seb*² szócsaládjának a töve esetleg régi nomenverbum. (Erre a felvetésre ZOLTÁN egyáltalán nem reagál, a TLH. [707] pedig inkább csak amolyan tudománytörténeti adalékként említi.) A TESz. és az EWUng. szerint a szócsalád *sebtén* ’sebtében’ (1750) és *sebtében* (1615) tagjai (bár nem biztosan) deverbális képzésre mutatnak, a későbbi, szórványos előfordulású *sebtet* ’siet’ (1803) és *sebeg* ’gyorsan beszél’ (1861) szintén. Mindezekre tekintettel az EWUng. *sebes* szócikkének etimológiai szakasza (saját magyar fordításomban bemutatva) így kezdődik: „A szócsaládnak az időrendben első tagja, a *sebes*, származékszó egy fiktív tőből. A tő ismeretlen eredetű. Esetleg igen régi nomenverbum lehet”. Majd a *seb* ’gyorsaság; a víz sodra’ főnévről ezt olvashatjuk: „A *seb*²

elvonásnak látszik a *sebes*, illetve *sebbel* szavakból”. (A *sebbel* ’nagy gyorsasággal’ határozószó szintén a szócsalád tagja, ma a *sebbel-lobbal* előtagjaként ismert és használatos.)

A szótörténeti és etimológiai tényezőket együtt számításba véve a *sebes*² és a *seb*² viszonyát illetően nem egészen értek egyet a két etimológiai szótár és ZOLTÁN véleményével. Egyrészt azért nem, mert az -s melléknévképzőnek a honosításban játszott szerepe szokatlan és indokolatlannak tűnik; másrészt az egykori nomenverbum lehetségesége miatt. Azt hiszem, a szótörténeti dokumentáltság ellenére sem kell kizárni azt a lehetőséget, hogy a *seb*² főnév (talán a nomenverbum nominális realizációjaként) elsődleges a *sebes*² melléknévhez képest, vagyis ez a melléknév egyszerűen a főnév származéka. Ha így van, akkor a főnév elég korán a szókincs peremére szorulhatott, de ritka nyelvjárási elemként (az ÚMTsz. adatainak tanúsága szerint ’a folyó legerősebb sodrású része’ jelentéssel) talán mindmáig megőrződött. Mindemellett is számolhatunk azzal, hogy a 17. századból adatolt, ’gyorsaság, heveskedés’ jelentésű *seb* (1611: TESz., EWUng., Molnár Alberttől) a *sebes* ’gyors’ melléknévből való szótárírói elvonás terméke. A ’vízsodrás’ jelentésű *seb* főnevet azonban inkább megőrzött régiségnek sejttem, mint elvonás eredményének.

A nomenverbummal kapcsolatban szóba hozott *sebeg* ’gyorsan beszél’ (1861: TESz., EWUng.) az eddig említettektől eltérő származtatás lehetőségét is felveti: az onomatopoetikusét. Ezt a feltevést az ige hangalakja, -g képzője és jelentése is támogatja. A szócsalád más tagjainak a jelentését is figyelembe véve olyan hangutánzó igék analógiája erősítheti ezt a magyarázatot, mint egyfelől a *csobog* és a *suhog*, másfelől a *hebeg*. Ha a *seb*² és a *sebeg* valóban onomatopoetikus szócsalád tagjai, akkor a tő eredetileg a gyors mozgás keltette surlódás hangját érzékeltethette. Ehhez nagyon jól illik mind a ’vízsodrás’, mind a ’gyors’ jelentés. – A most felvetett származtatási ötlet ellen szólhat viszont a *sebeg* feltűnően kései felbukkanása és a szócsaládban elfoglalt periferikus helyzete. Fennáll az a lehetőség is, hogy a *sebeg* kontaminációval keletkezett (például a *selypeg* és a *hebeg* alapján); ha így van, akkor csak „külső tagként”, utólag csatlakozott a *seb*² és a *sebes* ’gyors’ családjához, tehát ezeknek az eredeztetését rá építeni nem lehet. Ez az ellenérv azonban nem olyan erős, hogy miatta az onomatopoetikus eredet ötletét eleve félretegyük.

5. ZOLTÁN ANDRÁS így summázza a szófejtését: „Tehát ha a *seb*¹ ’sérülés’ és a *seb*² ’gyorsaság’ főnevek, illetve a *sebes*¹ ’sérült’ és a *sebes*² ’gyors’ melléknévek homonimákként való kezelését az értelmező szótárakban el is fogadhatjuk, magyarázatukat az etimológiai szótárakban véleményünk szerint közös szócikkbe össze kellene vonni” (ZOLTÁN 2012a: 424).

Saját gondolatmenetemet és véleményemet *ö s s z e g e z v e* erre úgy felelhetek, hogy közös szócikket csak akkor lenne szabad létrehozni, ha egészen biztosak lehetnénk a két *seb* közös (szláv) eredetében. Erről azonban a cikkemben említett számos nehézség miatt, valamint a szintén tárgyalt másféle származtatási lehetőségek miatt szó sincs.

J a v a s l a t a i m az ÚESz. számára a következők. – A két szócikket külön-külön kell kidolgozni, összevonásuk módszertani-lexikográfiai szempontból súlyos hiba lenne. – A *seb*¹ ’sérülés’ esetében ZOLTÁNÉ az egyetlen komolyan számításba vehető magyarázat, de nem emelném a bizonyosság rangjára, sőt „valószínű”-ként sem kezelném. Szerintem a szócikk etimológiai szakaszát bevezető formula ez lehetne: „Bizonytalan eredetű lexéma, talán szláv jövevényező”. Ezt követheti a ZOLTÁN-féle származtatás bemutatása a nehézségek kiemelésével együtt. Magától értetődik, hogy a szövegnek említenie kellene a két *seb* közös eredetének a lehetőségét, azaz utalnia kellene a *seb*² főnévre is, de csak a bevezető mondathoz illő

óvatossággal. A *sebes* 'sértült' természetesen (a TESz. és az EWUng. megoldásával megegyezően) származékként kaphat helyet a szótörténeti szakaszban. – A másik szócikk kidolgozása bonyolultabb: egyrészt abból adódóan, hogy a szócsalád tagjainak egymáshoz való viszonya nincs tisztázva; másrészt pedig a származtatási lehetőségek többfélesége miatt. A tagok viszonyát érintő részleteket itt, összegző javaslatomban nem fejtegetem újra, mivel elemzésem előző pontjában megtalálhatók. Ami magát az eredetminősítést illeti, a szócikk etimológiai szakaszát bevezető formulaként ezt szerepeltetném: „Vitatott eredetű szócsalád tisztázatlan viszonyú tagokkal”. Az 1. magyarázatban az jelenne meg, hogy a szócsalád alapja jövevényszó, ennek az átadója azonban maga is vitatott: vagy szláv, vagy török. A 2. magyarázat pedig a szócsalád alapját belső keletkezésűnek, onomatopoeitikusnak minősítené. Természetesen mindkét magyarázatban be kellene mutatni mind a támogató szerepű elemeket, mind a nehézségeket. A szláv magyarázatban nyilvánvalóan szükség volna a *seb*¹ főnévvel közös eredet említésére, persze megfelelő óvatossággal.

Annak ellenére, hogy írásomban ZOLTÁN ANDRÁS szófejtésével szemben konkrét és általánosabb kifogásokat is megfogalmaztam, befejezésül *e l i s m e r é s s e l* hívom fel a figyelmet kétségtelen érdemére: neki és a TLH. szerzőinek köszönhetően az ÚESz.-ben a két *seb* egyikének sem kell az ismeretlen eredetű szavak körében maradnia.

Hivatkozott irodalom

- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. [1–4.] Emich Gusztáv, [5–6.] Athenaeum, [1–5.] Pest, [6.] Budapest, 1862–1874.
- ÉKsz.¹ = *Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. JUHÁSZ JÓZSEF – SZÓKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- LIGETI LAJOS 1986. *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PACSAI IMRE [ПАЧАИ, ИМПЕ] 2012. Роль словацкого языка в исследовании венгерских слов *seb*, *sebes*, *sebesen*. *Slavica Slovaca* 47: 108–117. [http://www.slavu.sav.sk/casopisy/slavica/\[-\]2012_02/2012_2.pdf](http://www.slavu.sav.sk/casopisy/slavica/[-]2012_02/2012_2.pdf) (2015. 08. 08.)
- RÁSONYI LÁSZLÓ 1943. Török adatok a Magyar Etimológiai Szótárhoz. *Nyelvtudományi Közlemények* 51: 280–306.
- SzófSz. = BÁRCZI GÉZA, *Magyar szófejtő szótár*. Budapest, 1941.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TLH. = RÓNA-TAS, ANDRÁS – BERTA, ÁRPÁD 2011. *West Old Turkic: Turkic Loanwords in Hungarian* 1–2. *Turcologica* 84. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LÖRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2012a. Kiss Lajos, a slavista. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 418–426.
- ZOLTÁN ANDRÁS [ЗОЛТАН, АНДРАШ] 2012b. Славяно-венгерские этимологии (венгр. *seb*¹ 'rana' и устар., обл. *seb*² 'быстрота'). *Slavica* 41: 57–61.